

Anthony Grolman (1843-1926): bevlogen tekenaar van stadsgezichten

Anthony Grolman, centraal op de foto (met baard) te midden van collega's, onder wie Jos Hoevenaar (rechts, achterste rij), Johannes Moesman (rechts, tweede rij) en A. van der Pol (rechts, derde rij). De foto dateert van 1908. HUA, Archief Kunstliefde

Bij zijn overlijden in 1926 gold Anthony Grolman als 'één der meest kernachtige landschapsschilders der Utrechtse schildersbent'.¹ Dat hij ook als tekenaar van Utrechtse stadsgezichten een bijzondere plaats innam, werd blijkbaar als minder belangrijk beschouwd. Toch heeft Grolman als geen ander rond 1900 een uniek beeld van de stad in ontwikkeling vastgelegd in zijn vele kleurrijke en aangenaam ogende tekeningen. Tot nu toe is aan deze grote verzameling prenten nooit systematisch aandacht besteed.²

JETTY KRIJNEN

Anthony Grolman heeft nagenoeg zijn hele leven in Utrecht gewoond en gewerkt. Aan de Lijnmarkt 9, op een steenworp afstand van de Domtoren, werd hij op 3 januari 1843 geboren als zoon van de slijter Jurrianus Grolman en Constantia Wynanda Bitter. Hij behoorde tot een familie van middenstanders die al generaties lang

in Utrecht woonde. Over Anthony's jeugd is niets bekend. Mogelijk heeft hij bij een neef van zijn vader, Johan Petersen Grolman - decoratieschilder van beroep - les gehad. Diens zoon Johan Paul Constantinus Grolman (1841-1927) zou eveneens schilder en tekenaar van onder andere Utrechtse stadsgezichten worden.

Utrechtse successen

In 1864 en 1865 verbleef Anthony Grolman in Duitsland, waar hij lessen volgde aan de kunstnijverheidsscholen van Neurenberg en Berlijn. Uit die periode stammen ook zijn eerste (Duitse) stadsgezichten. Daarnaast nam Grolman de gelegenheid te baat om zich de nieuwste druktechnieken eigen te maken. In 1869, 26 jaar oud, begon hij een eigen drukkerij aan Zuilenstraat 12, waar hij tal van producten op bestelling leverde, zoals 'assignatien, gouddrukdiploma's, portretten, geografische kaarten en wapens'.³

In Utrecht was hij snel succesvol. De historicus J.J. de Geer tot Oudegein roemde hem bijvoorbeeld al in 1871 als tekenaar en lithograaf 'wier werken hier geene aanprijzing zullen behoeven'.⁴ Het was hoogstwaarschijnlijk dezelfde De Geer tot Oudegein die Grolman in 1870 als heraldisch tekenaar binnenhaalde bij de Ridderlijke Duitse Orde Balije van Utrecht, een uit de middeleeuwen stammende broederschap van priesters en ridders, die in later tijd vooral een charitatieve functie kreeg. Tot 1920 zou Anthony Grolman voor de Duitse Orde blijven werken. Vanaf 1875 gaf hij les aan de Burgeravondschool als leraar ornament- en handtekenen. Daarnaast had hij een aantal privé-leerlingen, onder wie Anthon van Rappard en Joop Moesman, de latere surrealist, die toen een jaar of tien oud was. Ook werkte Grolman gedurende de jaren zeventig van de 19e eeuw als hoflithograaf van prins Hendrik, broer van koning Willem III. Op persoonlijk gebied werd Grolman aanvankelijk met veel

moeilijkheden en verdriet geconfronteerd. Hij trouwde in 1870 met Louisa Schmid. Zij kregen één zoon, Constant, die echter al na vijftien maanden overleed. Ook Louisa overleed in 1881. Zijn tweede huwelijk in 1884 met Hermina Eeuwe bracht hem meer geluk. Zij kregen drie dochters en één zoon. De familie was degelijk protestants, wat blijkt uit het gegeven dat de zoon, Anthony junior, dominee werd en twee dochters, Anthonia en Anna, met een dominee trouwden. De derde dochter, Hermina, werd volkskundige en publiceerde diverse artikelen op dit terrein. Gedurende zijn tweede huwelijk woonde Anthony Grolman tot zijn dood in 1926 met zijn gezin in één van de destijds net gebouwde herenhuizen aan Begijnkade 16.

Kunstliefde

In 1865 werd Grolman lid van het schilder- en tekenkundig genootschap Kunstliefde, dat hij zijn leven lang trouw zou blijven. Nagenoeg iedereen die in Utrecht gedurende de tweede helft van de 19e eeuw schilderde was kortere of langere tijd lid van Kunstliefde. Onder de leden bevonden zich uiteenlopende kunstenaars als de drukker en schilder Johannes Moesman, Bart van der Leek, voorvechter van de vernieuwende kunstenaarsbeweging De Stijl, Joseph Mengelberg, werkzaam in het atelier van zijn vader, de katholieke beeldhouwer Friedrich Wilhelm Mengelberg, en Elisabeth Adriani-Hovy, die onder andere diverse interessante Utrechtse stadsgezichten tekende.

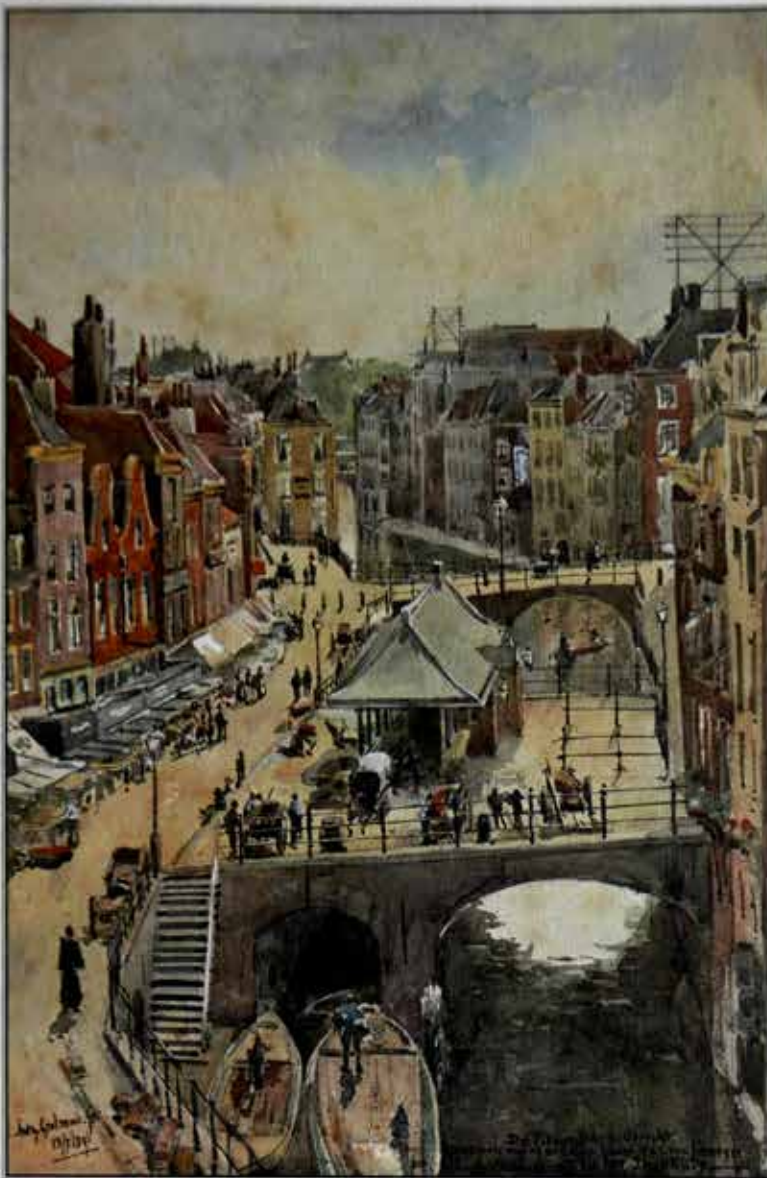
A. Grolman, Stammetjesbrug aan het St. Janskerkhof, 6 maart 1889. Het hoekpand Nobelstraat/Drift was al afgebroken in 1878. Hiermee werd een begin gemaakt met de verbreding van de Nobelstraat. De tekening laat zien hoe smal de straat oorspronkelijk was (ca. 4,5 meter) ten opzichte van de huidige breedte (12 à 14 meter). HUA, Collectie Beeldmateriaal

Met verschillende leden van Kunstliefde stond Anthony Grolman op goede voet: Jozef Hoevenaar, Anthony van Everdingen en Johannes Moesman behoorden in elk geval tot zijn vriendenkring.

Kunstliefde organiseerde tekenavonden, kunstbeschouwingen en tentoonstellingen. Grolman manifesteerde zich als zeer actief lid van het genootschap. Vanaf 1868 exposeerde hij regelmatig bij de jaarlijkse groepstentoonstellingen. In 1899 werd hij benoemd tot directeur, een functie die hij twee jaar lang zou bekleden. Liever was hij al eerder, in 1900, opgestapt, omdat er (niet nader aangeduide) 'onaangenaamheden' waren voorgevallen, zoals zijn medebestuurslid jonkheer W. Calkoen stelde.⁵ Het bestuur wist hem over te halen nog een jaar aan te blijven.

Vanaf het begin van 20e eeuw kreeg Grolman de gelegenheid een aantal solo-tentoonstellingen te houden. Deze vonden plaats in 1902, 1906 en 1908 in het Museum Kunstliefde, dat aanvankelijk gehuisvest was in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen op de Mariaplaats en na 1905 in het eigen gebouw van Kunstliefde op de Oudegracht. Vooraf de schilderijen en aquarellen van landschappen werden gewaardeerd. In de besprekingen van deze tentoonstellingen in de plaatselijke pers ontvingen vooral de schilderijen en aquarellen van landschappen waardering. Anthony Grolman nam een centrale positie bij Kunstliefde in. Bij zijn overlijden in 1926 beschreef de pers hem dan ook als één der veteranen en nestoren van het 'een stille dood gestor-

A. Grolman, *De Vismarkt*
gezien vanaf de tweede ver-
dieping van het stadhuis,
13 juli 1891.
Het 17e-eeuwse gebouwtype
op de Vissbrug, dat diende
als onderkomen voor de af-
slagen van vis, zou een jaar
later afgebroken worden.
Er kwam een ijzeren over-
kapping voor in de plaats,
die er tot 1942 zou staan,
toen de visafslag verplaatst
werd naar de Nieuwe
Kade.
HUA, Collectie
Beeldmateriaal

ven' genootschap Kunstliefde. Wat Kunstliefde betreft was deze overlijdensverklaring overigens wat voorbarig, want na een moeilijke periode rond 1930 herstelde het genootschap zich en ging het in het midden van de 20e eeuw een nieuwe bloei-periode tegemoet.

Stadsgezichten

Als tekenaar van stadsgezichten behoorde Grolman tot een groep van kunstenaars die werkten volgens de topografische traditie die terug gaat tot de 17e eeuw. Tot deze groep behoorden in Utrecht onder meer de achterneef van Anthony, Johan Paul Constantinus Grolman (1841-1927), Karel Hanau (1871-circa 1927), Willem Cornelis van Dijk (1826-1881), die ook vele inte-

ressante foto's maakte en later Arend van de Pol (1886-1956), allen leden van Kunstliefde.

Grolmans stadsgezichten springen in het oog door een zelfde kleurigheid die ook zijn landschappen kenmerken. Wat dat betreft week hij af van de grijzige tinten die de navolgers van de Haagse School in hun landschappen gebruikten. Maar, terwijl in zijn landschappen het kleurige aspect juist gewaardeerd werd, was dat bij zijn stadsgezichten niet altijd het geval. Eén van de recensenten achtte 'de vrolijke toon' die Grolman gaf aan zijn afbeeldingen van de Buurkerk en Nicolaikerk niet in overeenstemming met 'de grauwe steenmassa's waarover de eeuwen zijn heengegaan'.

Zijn aquarellen van de diverse locaties in de stad zijn aangenaam ogende, nauwkeurige documentaties, waarbij soms de losse penseelstreek en de dynamiek van impressionistische schilders als G.H. Breitner en Isaac Israëls om de hoek komen kijken, zoals te zien is in de hier afgebeelde aquarel 'De Vismarkt gezien vanaf de tweede verdieping van het stadhuis'.

Maar vooral roepen ze een beeld op van het veranderende Utrecht, waar straten werden verbreed en huizen werden afgebroken in een tijd dat de stad een snelle ontwikkeling doormaakte. Van verschillende straten en buurten maakte hij meerdere aquarellen. Zo legde hij de noordzijde van de Nobelstraat vast, die aan het eind van de 19e eeuw in haar geheel werd afgebroken ter verbreding van de straat. Hoe smal deze straat was en hoe breed hij zou worden, is goed zichtbaar in zijn aquarel 'Stammetjesbrug aan het St. Janskerkhof' van 1889.

Van sommige van zijn aquarellen zijn twee versies bekend: een schetsmatige en een uitgewerkte, wat duidt op een gebruikelijk proces om tot een voltooid product te komen. Ook is een tekening van Grolman bekend, 'Kersenmarkt op de Ganzenmarkt', waarbij onmiskenbaar een foto als uitgangspunt heeft gediend. Karakteristiek voor Grolmans manier van werken is bovendien dat hij zijn voorstellingen van uitgebreid handgeschreven commentaar voorziet: niet alleen de precieze datum waarop hij de voorstelling maakte, maar ook informatie over de afgebeelde gebouwen en straten.

Tot de opdrachtgevers van Grolman behoorden onder meer G.C.D. d'Aumale van Hardenbroek en H.A. van Beuningen. Voor mr. W.H. baron Taets van Amerongen tekende hij 123 aquarellen met afbeeldingen van de Utrechtse binnenstad en directe omgeving. De collectie werd in 1898 na diens overlijden door het gemeen-

tearchief verworven en vormt daarvan een waardevol onderdeel. Bij een tentoonstelling in 1973 van 40 aquarellen uit die verzameling, karakteriseerde A. Graafluis, medewerker van het archief, de werken als volgt: 'De collectie Taets van Amerongen is een sieraad voor de stad, van grote topografische betekenis en als geheel mede de grondslag geweest voor de unieke prentenverzamelingen, die ten archieve thans worden bewaard'.⁶

Dat de collectie Taets van Amerongen veel aquarellen bevat waarop gebouwen vlak voor hun afbraak zijn afgebeeld, is bepaald geen toeval. De verzameling is rond dit thema samengesteld. Een journalist van het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad* stelde in 1898 dat de opdrachtgever daar de hand in had: 'Het is van een algemeene bekendheid dat de onlangs overleden heer Taets van Amerongen de eigenaardige gewoonte had om elk schilderachtig hoekje of perceel van ons Utrecht dat dreigde te vergaan onder de steeds voortdurende kleedwisseling van de stad in beeld te bewaren en zoo aan de vergetelheid, die eerlang intreden zou, te ontrukken'.⁷

Betrokken bij Utrecht

Maar ook Anthony Grolman zelf was buitengewoon betrokken bij de veranderingen die zich in het stadsbeeld voordeden. Tijdens de laatste fase van zijn leven hield hij zich bezig met het vormgeven van een omvangrijke topografische atlas waarin hij de stad Utrecht en omgeving systematisch documenteerde aan de hand van tekeningen, schetsen, foto's en prentbriefkaarten, vergezeld van handgeschreven commentaar. Deze atlas ordende hij in acht routes door de stad met daaraan voorafgaand een eigenhandig getekende plattegrond van de betreffende locatie. De circa 100 tekeningen, die deze atlas van zijn hand bevatte, zijn onlangs door het gemeentearchief verworven.

Grolmans aquarellen zijn vanwege hun documentaire waarde in tal van historische publicaties over Utrecht opgenomen. In een aantal gevallen bestaan er zelfs geen andere afbeeldingen dan zijn tekeningen.

Documentair zijn ook de vergezichten op de stad die Grolman tekende, zoals het gezicht op Utrecht vanuit het westen van 1884: een stemmig atmosferisch beeld van een weiland met koeien in de traditie van de Haagse school. Op de achtergrond doemen de contouren op van de stad, waarbij molens, rokende fabriekspijpen en rechts de Dom- en Buurkerktoren te onderscheiden zijn. Een tijdsbeeld van een oprukkende stad die het uitgestrekte groen niet lang meer ongemoeid liet: hier zou tijdens de eerste helft van de 20e eeuw de wijk Lombok gebouwd worden. Stad en land lijkt Grolman te hebben afgelopen om zijn passie voor Utrecht en omgeving vast te leggen. Het heeft geleid tot een indrukwekkende verzameling aquarellen van het dynamische, zich uitbreidende Utrecht rond 1900.

Jetty Krijnen is kunsthistorica en publiciste. Met haar echtgenoot Paul Krijnen bereidt zij een boekpublicatie voor over de Utrechtse stadsgezichten van Anthony Grolman.

A. Grolman, *Gezicht op Utrecht vanuit het westen, 1884*. Het gebied waar nu de wijk Lombok, de Jaarbeurshallen en de westzijde van Hoog Catharijne liggen, bestond aan het eind van de 19e eeuw nog uit weiland. Grolman maakte de tekening vanaf het landgoed Oog en Al, waar tegenwoordig nog het park met de zelfde naam ligt.
HUA, Collectie Beeldmateriaal

Noten

- 1 *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 27 januari 1926.
- 2 Het werd dus hoog tijd voor een boekpublicatie, waarin een groot deel van Grolmans stadsgezichten, die zich bevinden in Het Utrechts Archief, een plaats krijgt. Het boek wordt in het voorjaar van 2008 door uitgeverij Thoth en Het Utrechts Archief uitgebracht, vergezeld van een tentoonstelling op de toekomstige locatie van Het Utrechts Archief aan de Hamburgerstraat. Wel is er eerder een publicatie verschenen over een serie van 24 aquarellen van Anthony Grolman betreffende het interieur van het stedelijk Museum van Oudheden: C.C.S. Wilmer, *Museum op zolder* (Utrecht 1988). Over zijn leven verscheen C.C.S. Wilmer, 'Anthony Grolman (1843-1926) kunstschilder' in: *Utrechtsche biografieën 1. Levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Utrechters*, 71-73.
- 3 Bedrijfsdocumentatie Anth. Grolman-Utrecht 1869, bibliotheek Universiteit van Amsterdam.
- 4 J.J. de Geer tot Oudegein, *De Archieven der Ridderlijke Duitse Orde, Balie van Utrecht* (Utrecht, Kemink en Zoon, 1871) XIII
- 5 HUA, Modern tekenezelschap naar gekleed model, na 1814 schilder- en tekenkundig genootschap Kunstliefde te Utrecht, inv.nr. 13, Verslag bestuursvergadering dd. 17 november 1900.
- 6 A. Graafluis, 'De collectie Taets van Amerongen', *Tijdschrift Oud-Utrecht* 46 (1973) aldaar 14.
- 7 *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad* 27 mei 1898.